

Вступ

Більшість людей, які живуть в Україні, належать до українського народу. Але це не означає, що всі ми однаковісінькі. Подоляни, гуцули, лемки, слобожанці, волиняни, поліщуки, наддніпрянці, буковинці та ще багато менших спільнот, які називають *етнічними групами*, — це все складники єдиного українського народу. Попри те, кожна група має свої культурні особливості: одяг, кухню, традиції.

Але якщо ці групи різняться між собою, то звідки ми знаємо, що всі вони є частиною одного народу? Ну, свого часу ми й не знали. Гляньте на мапу і порівняйте розміри України з розмірами інших європейських країн. Чималенька, еге ж? Сьогодні Україна — найбільша держава, яка повністю розташована в Європі. До появи залізниці, автомобілів і літаків подорожувати далеко за межі свого міста чи села було складно, довго і дорого.

У селищі Глибока, що біля Чернівців, люблять розповідати стареньку небилицю. Одна жінка дуже хвалилася, що «бувала у світах», тобто багато мандрувала. Коли її запитали, де ж вона бувала, вона гордо відповіла: «О, я була в Петричанці!». А Петричанка — це село, що межує з Глибокою через поля. Колись люди могли тільки раз чи двічі за все життя побувати в місті, а могли й ніколи не покидати рідне село. Звісно, у таких умовах люди, які жили на Закарпатті, мали дуже туманне уявлення про те, що за люди живуть десь під Харковом чи Полтавою. Якщо взагалі мали.

Різні українські землі в різні часи входили до складу Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Молдови, Османської імперії, Румунії, Угорщини, Чехословаччини, Австрії, Польщі та Росії, тож поїхати з одного регіону в інший нерідко означало «поїхати за кордон». Більшість часу люди взагалі не замислювалися, до якого народу належать. Вони знали свою етнічну групу (бойки, поліщуки, горюни тощо), свою віру (українці часто називали себе *православними* або *хрещеними*) чи свою мову (називалися також руснаками або русинами за назвою мови — *руська* або *русинська*). Багато де не переймалися навіть цим і звали себе «тутейшими», тобто «тутешніми».

Приблизно двісті років тому все змінилося. Освічені люди почали дедалі більше цікавитись історією та культурою народу, серед якого жили. Вони їздили селами і збирали там фольклор: пісні, казки, традиції святкувань. Ці люди стали першими *етнографами* — науковцями, які вивчають культуру і побут народів. Вони листувалися між собою, порівнювали зібрані матеріали з різних регіонів і побачили те, про що давно підозрювали: у різних куточках території, яку ми сьогодні знаємо під назвою Україна, та навіть за її межами, живуть люди з дуже схожою мовою і дуже схожими традиціями. Так, всюди були відмінності, бо всі ми різні. Щось люди впродовж століть змінили самі, на щось вплинули умови життя, на щось — сусідні народи. Але сумнівів бути не могло: і на Буковині, і на Поліссі, і на Харківщині, і на степових землях, які ми називаємо Донбасом, і навіть на Кубані, що нині входить до складу Росії, живуть люди, які за всіма ознаками належать до одного великого етносу — українців.

Крім них українські землі населяли і нині населяють численні народи: поляки, німці, греки, румуни, росіяни, роми, євреї, вірмени, кримські татари (або кримли) та багато інших. Це нормально для будь-якої великої країни. Однак оця єдність величезного народу, розділеного між кількома державами, стала неабияким відкриттям для наших перших етнографів. А ще — інформацією, яку донині багато хто хотів би замовчувати. Деяким людям більше подобається вважати, що українці походять від росіян, чи що українці з'явилися через змішання росіян з поляками. Багато хто в це, на жаль, вірить, але це дурниці. Наші говірки (місцеві варіанти спільної української мови), наші казки і традиції дуже подібні і мають спільні витоки. Сьогодні ми знаємо значно більше, ніж наші попередники двісті років

тому. Ми знаємо, що, попри всі місцеві відмінності, ми належимо до самостійного і єдиного народу.

Ця книжка — перша в невеличкій серії, що розповість про культуру і життя наших предків. Її герої — п'ятеро дітей, які належать до різних етнічних груп та живуть у двох різних державах наприкінці дев'ятнадцятого століття. Ми подивимось, якими були дитинство і підліткові роки наших прапрабабусь і прапрадідусів, чим вони відрізнялися від нашого сьогодення. Разом із цими героями — можливо, навіть вашими земляками — прогуляємося життям пересічної людини від її народження до одруження. Познайомимося з їхніми мріями, проблемами і досягненнями. А ще, звісно, спробуємо побачити, як п'ять абсолютно різних життів усе ж можуть бути дуже схожими — завдяки традиціям, що об'єднували нас усіх.

1

Перші кроки

Колись давно, ще коли Україна була розділена поміж двох великих імперій, у різних куточках нашого краю в один день народилося п'ятеро дітей. Народились вони не в лікарнях, бо пологових будинків тоді ще не було, а кожне в себе вдома. Як було заведено, батьки покликали місцеву бабу, яка вміла допомогти породіллі та доглянути за дитиною. Це була дуже важлива особа в селі, оскільки жінки народжували часто.

Баба мала перерізати новонародженій дитині пуповину, обмити маля та сповити в пелюшки, тому її звали також пупорізкою або повитухою. Хлопчикам часто перерізали пупа на сокирі, а дівчатам — на гребінці, щоб кожне було до свого ремесла вдатне. Сьогодні такого вже, звісно, не роблять, бо кожен має обрати собі справу до смаку. Але тоді, особливо в селах, вибір був невеликий, тож батьки від самого народження могли загадувати, чим дитина займатиметься, коли виросте.

Гребінка — це щітка, якою чесали волокно (вовну, льон чи коноплі), щоб підготувати його до прядіння. Кожна мати мріяла, щоб її донька була вправною прялею і ткалею, бо від цього залежав її добробут, адже нитки і полотно для одягу, рушників, постелі, килимів і всього іншого багато жінок виготовляли власноруч.

Коли баба допомогла з усіма потребами й переконалася, що з матір'ю і немовлям усе добре, її просили піти до попа і взяти дитині ім'я. Сьогодні батьківську фантазію ніхто не стримує, і вони самі все вирішують. Раніше ж було не зовсім так. Бабі давали трохи грошей, курку та хлібину, і з тим усім вона йшла до священника на молитвування, щоб той помолився за немовля і дав йому ім'я. І тут, на молитвуванні, історії наших п'яти дітей пішли зовсім по-різному.

На Гуцульщині, неподалік від села Космач, народився хлопчик, котрого місцевий священник, не довго думаючи, назвав Васильком, бо був зайнятий і сказав перше ім'я, яке спало на гадку. Зрештою, всі хлопці в того панотця звались як не Василями, то Іванами.

На Буковині, біля Глибоки, священник був чоловік мудрий і начитаний. Тому дівчинку, котра народилася там, назвав Домнікою, що з латини означає «Господня». Баба таки «донесла» складне ім'я до хати, але, як тоді часто траплялося, дитину стали називати просто Домка.

А ген з того боку Дніпра, у Полтавській губернії, дівчинку піп хотів назвати Агафією, бо в той день у церкві поминали святу Агафію. Проте баба не схотіла, оскільки в їхньому селі вже була одна Гапка, у якої чоловік до шинку вчащав. Такої долі своїй дитині ніхто не бажав: колись вірили, що ім'я сильно впливає на життя, а люди з однаковими іменами можуть мати однакову долю. Для полтавського попа такі історії були звичними, тому, коли від першого імені відмовлялися, хлопчиків він називав Максимами, а дівчат — Оленами. Оленою залишилася і наша героїня. Вдома її прозвали Єлькою.

Ще далі від них усіх, у густих лісах Полісся, неподалік від місця, де нині сходяться кордони України, Польщі та Білорусі, народився хлопчик — великий і незвично тихий. Священник вирішив назвати його по-книжному — Інокентієм, але повитуха заперечила, мовляв, де ж таке видано — називати дитину Інокентієм. Отець, який того дня був не в гуморі для довгих розмов, прочитав молитву за новонародженого Спиридона і сказав, що іншого імені не дасть, хай би там що. Так малий і залишився Спиридоном, чи то Свиридом (що всім скидалось на слово «сварити») — ніби на згадку, що називали його спересердя.

А на Поділлі, біля Дністра, у сім'ї панського економа народилася дівчинка. Економ з усіх сил намагався наслідувати свого пана, тому ходив не до русинської церкви, а до костелу, де ксьондз не мудрував, а просто глянув, яке свято припадало на той день, і назвав дитину Євгенією. Як тоді часто траплялося, церковне ім'я не прижилося вдома, і дівчинку всі знали як Генцю.

Колись українці називалися «русинами», себто нащадками давньої держави Русь. Русини ходили до православних та греко-католицьких церков, а римо-католицькі костели відвідували здебільшого поляки. Ксьондзом називають священника у римо-католицькій церкві.

Економ — людина, яка відає господарством пана, розпоряджається грошима та наймитами.